

Humanitaarisen avun esineistä manosfääriin: Kulttuurisia näkökulmia tunteiden tutkimukseen

Arvio teoksesta Rinne, Jenni, Anna Kajander & Riina Haanpää toim. *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Helsinki: Ethnos. 2020. 348 s. ISBN 978-952-68509-5-5.

Sari Kuuva

Viime vuosikymmeninä tunteiden tutkimus on lipunut psykologian piiristä eri tieteenaloille, ja puhe affektiivisestä käänteestä (*affective turn*) on vallannut yhä enemmän alaa myös kulttuurien tutkimuksessa. Affektiivinen käänne viittaa ajatukseen, että tunteet, usein myös niihin kietoutuva kehollisuus ja materiaalisuus, on tietoisesti haluttu nostaa tutkimuksen keskiöön. Affektiiviseen käänteeseen ankkuroituu myös FT Jenni Rinteen, FT Anna Kajanderin ja dosentti Riina Haanpään toimittama artikkelikokoelma *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. [1]

Artikkeleiden kirjoittajat ovat etnografian, kansantieteen, kulttuuriantropologian, folkloristiikan ja nykykulttuurin tutkijoita Suomesta ja Ruotsista, ja kirjassa pohditaan mahdollisuuksia soveltaa affektin ja affektiivisuuden käsitteitä käytännön tutkimustyössä. Keskeisiä, artikkelikokoelmassa risteileviä kysymyksiä ovat: Kuinka affektiivisiä kokemuksia voidaan tutkia erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa? Millaista tietoa voidaan tuottaa affektiteorioiden kautta? Miten affektiivisuus ja materiaalisuus limittyvät yhteen? Millaista tietoa tutkittavista ilmiöistä pystytään tavoittamaan affektiteorioiden avulla?

Artikkelikokoelman juuret ovat vuonna 2018 Porissa järjestetyillä Kansantieteen päivillä, joiden teemana oli monitulkintainen *Sense and sensibility – ethnology of affect*. Tilaisuudessa pohdittiin, millaisia mahdollisuuksia tai haasteita huomion kiinnittäminen affekteihin voi tuottaa kulttuurien tutkimuksen piirissä. Kirjan johdantoluku ja yhdeksän muuta artikkelia liikkuvat hyvin laaja-alaisesti erilaisten tutkimusaiheiden ja -aineistojen piirissä. Artikkeleiden aiheita ovat humanitaarisen avun esineet, kosketuselämäkerrat, lasten pelot, kesämökin periminen, perheenäidin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen päiväkirja, sosiaalisen median manosfäärit, mentorointi, tutkielmaohjaus ja paikkaan liittyvät kokemukset.

Vaikka affekteista, emootioista ja tunteista puhutaan usein miltei synonyymisesti, ymmärretään affektit yleensä tunteita ja emootioita epämääräisemmiksi, vähemmän vakiintuneiksi, nimeämättömiksi ja osin tiedostamattomiksi kokemuksen sisällöiksi. Eri teoreetikkojen määritelmät affektien, tunteiden ja emootioiden suhteista kuitenkin eroavat huomattavasti toisistaan. Myös artikkelikokoelman kirjoittajat käyttävät affekti-käsitettä osin erilaisten teoriataustojensa vuoksi hieman toisistaan poikkeavissa merkityksissä. Tämän vuoksi on tärkeää, että kirjan johdantoluvussa valotetaan, kuinka affektit, emootiot ja tunteet suhteutuvat toisiinsa eri teoreetikkojen määritelmässä ja miten ne asemoituvat suhteessa kognitioon, representaatioon, yksilön kokemukseen ja kulttuuriseen kontekstiinsa.

Eri affektiteorioita ja niiden keskinäistä suhdetta selkiyttävä johdantoluku onkin tarpeellinen ja lisää huomattavasti kirjan käyttökelpoisuutta esimerkiksi oppikirjana. Useimmiten kirjoittajat hyödyntävät artikkeleissaan Margareth Wetherellin, Sarah Admedin tai Brian Massumin määritelmiä affekteista ja tunteista, mutta myös muihin teoreetikoihin viitataan. Kirjan teoreettinen johdantoluku on sukua Anna Helteen ja Anna Hollstenin toimittaman teoksen *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa* (2016) johdantoluvulle ”Tunnetko kirjallisuutta?”, jossa tunteiden tutkimukseen liittyvää terminologiaa käsitellään kirjallisuudentutkimuksen näkökulmista.

Affektiivisuus ihmisten välisissä kohtaamisissa

Kokoelman tekstit nivoutuvat toisiinsa miltei yksinomaan affekti-käsitteen kautta, mutta artikkeleiden aiheet ovat kiinnostavia ja ajankohtaisia. Artikkeleita ei ole ryhmitelty temaattisiksi alaluvuiksi, jolloin osa teksteistä olisi saattanut kietoutua toisiinsa selkeämmin ja keskustella keskenään. Artikkeleiden välillä on kuitenkin hahmotettavissa joitain laajempia yhteisiä teemoja, kuten kohtaamiset ihmisten välillä ja esineisiin ja paikkoihin liittyvät tunteet. Ihmisten kohtaamisiin liittyvät esimerkiksi kosketuselämäkertoja ja sosiaalisen median manosfäärejä eli maskuliinisuutta käsittelevien nettisivujen ja blogien verkostoa käsittelevät artikkelit.

YTT Marjo Kolehmainen ja dosentti Taina Kinnusen artikkeli keskittyy suomalaisten kosketuselämäkertoihin. Elämäkerrat ovat eri-ikäisten ja maan eri osissa asuvien suomalaisten kirjoittamia tekstejä, joita on koottu yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kanssa keruussa ”Kosketus Suomessa – Lämpöä, luottamusta vai pelkoa?”. Lisäksi artikkelissa käsiteltäviä kosketuselämäkertoja on koottu kahdesta suomalaisesta yliopistosta. Suurin osa 55 tutkitusta tekstistä on naisten kirjoittamia. Kolehmainen ja Kinnusen artikkelissa kosketuselämäkertoja on tutkittu osittain sukupolvisidonnaisina affektiivisina repertuaareina, mikä viittaa ajatukseen, että elämäkertoista on mahdollista tunnistaa erilaisia kosketetuksi tulemiseen, koskettamiseen ja sen välttämiseen tai puutteeseen liittyviä sisältöjä. Kirjoittajien mukaan affektiiviset repertuaarit ilmenevät kirjoittajien tavoissa kuvata kokemusmuistojaan ja niihin liittyviä tapahtumia, tunteita ja aistimuksia. Erilaisten elämäkokemustensa vuoksi eri ihmiset saattavat kokea samankaltaisen kosketuksen toisistaan poikkeavilla tavoilla. Artikkelin osoittaa kosketuksen kulttuurisidonnaisuuden, vaikkei täysin yhtenäistä suomalaista kosketuskulttuuria voidakaan olettaa. Monilla iäkkäämmillä kirjoittajilla on vain niukasti positiivisia

muistoja koskettamisesta, kun taas nuoremmille sukupolville esimerkiksi halaaminen on luonteva osa arkea. Kosketuselämäkerrat ovat tutkimusaiheena tuore ilmiö ja yleensäkin tuntoaistia on tutkittu vähemmän kuin muihin aistipiireihin liittyviä kokemuksia. Suomessa koskettamista ja sen yhteyttä sosiaalisiin suhteisiin ovat tutkineet myös esimerkiksi aivotukijat Lauri Nummenmaa ja Riitta Hari tutkimusryhmineen (Nummenmaa et al. 2014; Suvilehto et al. 2015).

Dosentti Tuija Saresman artikkelissa ihmisten väliset kohtaamiset tapahtuvat sosiaalisessa mediassa. Artikkelissa kiinnostuksen kohteena ovat sosiaalisen median manosfäärit ja erityisesti niissä ilmenevän naisvihamielisyyden affektiivinen logiikka ja seuraukset. Tässä yhteydessä affektit näyttävät Ahmedia mukailleen kulttuurisina, diskursiivisina ja performatiivisina käytäntöinä. Sosiaalinen media mahdollistaa samanmielisten kohtaamiset, jolloin affektiiviset lataukset helposti voimistuvat ja voivat pahimmillaan johtaa epätoivottuun toimintaan – ääritapauksissa terrorismiin. Kolehmainen ja Kinnusen ja Saresman artikkeleiden lisäksi ihmisten välisiä kohtaamisia pohtivat myös professori Maria Zackariasson tutkielmaohjausta, FT Tytti Steel mentorointia ja dosentti Åsa Ljungström perheenäidin päiväkirjaa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa käsittelevissä artikkeleissaan.

Esineisiin ja paikkoihin kiinnittyviä tunteita

Affektiivisuus voi liittyä paitsi ihmistenvälisiin kohtaamisiin, myös esineisiin ja paikkoihin. Artikkelissaan ”Aistimuistot ja affektiivinen jatkuvuus humanitaarisen avun esineissä” professori Maria Povrzanovic Frykman tarkastelee haastatteluaineiston pohjalta humanitaariseen apuun liittyviä muistoja 1990-luvun Sarajevosta. Kirjoittaja osoittaa, kuinka tunnepitoisia ja toisinaan myös ristiriitaisia muistoja esineisiin voi liittyä. Esimerkiksi sodasta muistuttavat, humanitaarisena apuna jaetut ja myöhemmin sensitiivisinä symboleina toimivat jauhelihaa sisältäneet ICAR-säilykkeet ja vietnamilaiset keksit näyttävät affektiivisesti hyvin eri tavoin eri sukupolville. Osa silloisista lapsista otti nämä elintarvikkeet ilolla vastaan, kun taas vanhempi sukupolvi kauhisteli tuotteiden laatua. Sukupolvien välisiä kulttuurisia eroja affektiivisissa kokemuksissa ilmentää myös dosentti Helena Hörfeldtin tutkimus ruotsalaisten lasten peloista. Kun toisen maailmansodan varjossa kasvaneet lapset pelkäsivät esimerkiksi Euroopassa riehuva sota ja ylitse lentäviä lentokoneita ja 1960–1980-luvuilla kasvaneet lapset kokivat uhkaavina erityisesti ydinaseet ja sienipilvet, 2000-luvulla lapsille pelottavana näyttää erityisesti ilmastonmuutos. Vaikka pelko fysiologisena tunteena ilmenee suhteellisen samankaltaisena eri kulttuureissa, vaihtelevat pelon kohteet kulttuurista ja ajankohdasta toiseen.

Lapsuuskokemuksiin liittyy myös emeritusprofessori Jonas Frykmanin artikkeli kesämökin perimisen aihepiiristä. Artikkelisi esittelee perinnönjaon yhteydessä esiin nousevia ristiriitaisia kokemuksia, jotka liittyvät monesti jo lapsuudesta tuttuun esineiden ja paikkojen affektiivisuuteen ja siihen, etteivät lähiomaiset muista ja koe mökin esineitä ja tilaa identtisesti. Affektiivisesti latautuneena, pääosin positiivisesti koettuna paikkana näyttää myös Suomen pääkaupunki Jenni Rinteen ja dosentti Pia Olssonin artikkelissa, joka keskittyy Helsinkiä kotikaupunkina käsitteleviin muistoihin. Wetherelliä mukailleen kirjoittajat käsittävät affektit eri osatekijöiden muodostamiksi jatkuvasti muuntuviksi kuvioiksi, jotka koostuvat yhteiskunnallisista diskursseista,

jaetuista narratiiveista, yhteiskunnallisesta historiasta ja henkilökohtaisesta taustasta kokemisen ja kertomisen hetkellä. Helsinki-muistoissa pääkaupunkiin, sen rakennuksiin, paikkoihin, tiloihin ja kaupunkielämään liittyvät julkiset ja jaetut kertomukset limittyvät kirjoittajien henkilökohtaisiin kokemuksiin, heidän oman elämänkaarensa hahmottamiseen.

Affektitutkimuksen metodologisia haasteita

Yksi kiinnostavimmista kysymyksistä tämänhetkisessä affektitutkimuksessa liittyy tutkimuksen metodologiaan. Kuten kirjan toimittajat toteavat, affektitutkimuksessa voi hyödyntää miltei mitä tahansa laadullisen tutkimuksen aineistoa. Artikkelikokoelmassa tutkitaan kirjoitettuja aineistoja, muistelmatekstejä ja päiväkirjaa, nauhoitettuja vuorovaikutustilanteita, nettikirjoituksia, yksilö- ja ryhmähaastatteluita sekä havaintoihin perustuvia etnografisia muistiinpanoja. Kun tutkimusaineistoissa ei useinkaan käytetä tunnesanoja eksplisiittisesti, affektiiivisuus on kaivettava esiin jostain muualta, esimerkiksi haastateltavien eleistä, ilmeistä, äänenpainoista ja puhenopeudesta, henkäyksistä, huokauksista ja naurahduksista, tekstien alleviivauksista, käsialan muutoksista tai muista painotuksista, aisteihin ja ruumiillisuuteen liittyvistä huomioista. Koska erilaiset aineistot vaativat omanlaisiaan analyysi- ja tulkintatapoja, jää kulttuurisen affektitutkimuksen metodologiasta hieman hajanainen kokonaiskuva tämän artikkelikokoelman pohjalta, vaikka yksittäisissä artikkeleissa kuvattu metodologia vaikuttaakin usein sopivan hyvin valitun aineiston analysoimiseen.

Menetelmällisen hajanaisuuden tunnistavat myös kirjan toimittajat, jotka toteavat aiheesta seuraavaa: ”Tulevaisuudessa voisi olla paikallaan keskustella affektiiivisuuden tutkimuksen menetelmistä vielä syvemmin. Se, miten tunnistaa ja tulkita affekteja ja tunteita erilaisista aineistoista on haastavaa juuri sen vuoksi, että niiden ilmaukset tai vaikutukset ovat joko vaiettuina tai ilmaistu kiertäen. Tämän vuoksi analyysi vaatiikin usein tulkinnan rajojen venyttämistä.” (s. 28) Tulkinnaalle perinteisesti asetetut rajat saattavat joutua venymään tilanteessa, jossa tutkimuskohteeksi nousee uudenlaisia aineistoja ja vakiintuneet menetelmät affektiiivisuuden tulkittamiseksi ovat vasta hahmottumassa. Artikkelikokoelman voikin käsittää siirtymävaiheena aiemmin hyvin teoriavetoisesta affektikeskustelusta kohti konkreettisempaa affektitutkimusta ja menetelmäkehittelyä.

Oppia ja inspiraatiota – uutta ja vanhaa

Selkeän johdantonsa vuoksi kirjaa voi hyvin suositella oppikirjaksi esimerkiksi affekteihin ja tunteisiin orientoituneessa kulttuurintutkimuksessa. Artikkelikokoelma voi toimia inspiraation lähteenä myös tunteita eri tieteenalojen piirissä tutkiville, ja yksittäisistä artikkeleista avautuu kiinnostavia näkökulmia moniin ajankohtaisiin kulttuurisiin ilmiöihin, kuten maahanmuuttajanaisten mentorointiin, sosiaalisen median manosfääreihin ja nykylasten pelkoihin. Artikkeleissa käsitellään sekä tuoreempia että viime vuosikymmeninä melko runsaastikin tutkittuja aiheita, kuten tunteiden kiinnittymistä paikkoihin ja esineisiin. Näitä teemoja on pohdittu jo pitkään eri aloilla – esimerkiksi ympäristöestetiikassa, taidehistoriassa ja uskontotieteessä.

Vaikka osa tutkimusaineistoista koostuu kirjoitetuista teksteistä, kuten päiväkirjoista ja muistelmateksteistä, ei kokoelmassa ole yhtään kaunokirjallisuuteen tai taiteentutkimukseen liittyvää artikkelia. Taiteentutkimuksen yhteydessä kysymys affektien ja representaation suhteesta muuntuu yhä monikerroksisemmaksi, kun esimerkiksi kirjailijan tai taiteilijan oma tunnekokemus ei välttämättä vastaakaan hänen teoksensa tunneilmiasua. Artikkelikokoelma on kieliasultaan selkeä ja yleistajuinen, mutta paikoitellen, varsinkin osassa suomennettuja artikkeleita, kielenhuolto olisi parantanut tekstin luettavuutta. Joka tapauksessa artikkelikokoelma onnistuu tavoitteissaan esitellessään moninaisia esimerkkejä affektiivisuudesta kulttuurisessa tai yhteiskunnallisessa kontekstissa, affektiivisuuden ja aineellisuuden suhteesta ja affektiteorioiden tavoittaman tiedon luonteesta.

Sari Kuuva on taidehistoriasta ja kognitiotieteestä väitellyt tutkija, joka työskentelee Jyväskylän yliopiston Humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa tutkimuskoordinaattorina. Hän on tutkinut taiteen ja visuaalisen kulttuurin tunneilmiasua ja katsojien tunnekokemuksia sekä paikkoihin kohdistuvia tunteita, kuten mielisairaala-alueella eläneiden lasten tunnekokemuksia – nostalgiaa, melankoliaa, pelkoa ja turvallisuudentunnetta.

Viitteet

[1] Teos on avoimesti luettavissa Helsingin yliopiston digitaalisessa arkistossa HELDAssa, <https://doi.org/10.31885/9789526850962>. [Haettu 13.4.2021]

Kirjallisuus

Helle, Anna & Anna Hollsten toim. 2016. *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nummenmaa, Lauri, Enrico Glerean, Riitta Hari & Jari K. Hietanen. 2014. Bodily maps of emotions. *PNAS* 111, 2: 646–651.

Suvilehto, Julia T., Enrico Glerean, Robin I. M. Dunbar, Riitta Hari & Lauri Nummenmaa. 2015. Topography of social touching depends on emotional bonds between humans. *PNAS* 112, 45: 13811–13816.